

DVIJE ORIJENTALNE TUĐICE U STARIH HRVATSKIH PISACA

Toma MATIĆ, Zagreb

1. Segrdom, segrdomdžija.

U Mažuranićevim *Prinosima za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, str. 1297, zabilježena je imenica *segerdom* kao »nerazgovetna riječ, tamnoga postanja«, a isto dakako vrijedi i za imenicu *segerdomšija*, što je izvedena od nje. Za *segerdom* su u Mažuranića done-sene samo dvije potvrde. Prva je iz pisma, što ga je Juraj Katić g. 1552. pisao iz Pokuplja knezu Franji Frankopanu: »... a ovo povida ov junak (Farkašić), da je ban (Nikola Zrinski) dosta dobio u Turak i vaše milosti sluge i saki, ki je pristupil k segerdomu. Ča je godir Turak bilo pošlo u segerdom, malo ih se je vratilo ka dun[d]jaru « (citat je priopćen iz rukopisne zbirke ispravâ od g. 1500.—1599., sređene od Đ. Šurmina). Druga je potvrda iz *Opside sigetske* Petra Zrinskoga (pjev. VI, strofa 61):

Al glavlar pod banom, nut Stipan Golemi,
ide segerdomom bahato pred vsemi.

Za riječ *segerdomšija* ima Mažuranić tek jednu potvrdu, i to iz pisma Stipana Kapitanovića pisanoga 5. listopada 1558. iz Ostrožina Nikoli Zrinskomu: »... ne mogosmo zegerdomsyam preteći, nego s timi zajedno dojdohmo v Pernu, i hvala Bogu, dosta kršćenikov oslobodismo... A gospodin Slunjski je bil pre zegerdomsyami i uhitil je jednoga dobra sužnja, Mehtiagu...« (Klaić, *Povijest Hrvata* III/1,221).

Već je Mažuranić pribilježio, da su to riječi »bez sumnje tuđe, valjada turske«, i po spomenutim potvrdama se domišljao, da je *segerdom* neka vrst utvrde, baštije ili građevine u tvrđavi, a *segerdomšija* da će biti vojnik, koji brani ili načinja takve utvrde.

U građi sabranoj za ARj nije se našlo novih potvrda, te je s. v. *segerdom* i *segerdomšija* izneseno samo ono, što je o tim riječima kazao Mažuranić u *Prinosima*.

Iz starih hrvatskih pisaca poznate su mi za te imenice još dvije potvrde, koje će biti od pomoći, da se pouzdano utvrdi ispravan izgovor tih riječi, njihovo značenje, pa i postanje. Upravo zato ću donijeti te potvrde u izvornoj grafiji pisaca, u kojih se nalaze.

U *Osmanščici* (Rim 1631.), str. 52, priča Mrnavić o navali neprijateljske vojske na Kozake:

Tad voyska se g a r d o m h' Kozakom podrise,
Razyadnom rasardom prema njih syatise,

Mnogase karv proli sa obidvi strane,
Gorko svih oboli harač parve rane.
Mnogose vrimenta Kozaci darxaffe,
Arvanya poftena igdir ne puščaffe.

Druga je potvrda iz Vitezovićeve *Lexicon latino-illyricum*, gdje je s. v. emissarius exercitus zabilježeno značenje: »fegyrdomgíe, fegyrdomkońici, četta«.

Po pisanju »szegerdomom« i u štampanom izdanju *Opside siget-ske* (pjev. VI, strofa 61) i u starijoj redakciji te pjesme u rukopisu bečke Nacionalne biblioteke (pjev. VI, strofa 56) nije jasno, da li se ta riječ ima izgovarati »segerdomom« ili »segrdomom«, jer u štampanom izdanju pjesme se *er* upotrebljava (uz *ar*) za bilježenje vokalnoga *r*, a bečki rukopis uopće nema za vokalno *r* drugoga znaka osim *er*. Naprotiv, već iz ono nekoliko stihova, što sam ih u izvornoj grafiji priopćio iz *Osmanščice*, vidi se i po pisanju i po rimi (segardom : rasardom), da se »segardom« ima čitati »segrdom« (već Maretić u *Istoriji hrvatskoga pravopisa*, str. 89, izrijekom kaže, da Mrnavić uopće za vokalno *r* piše samo *ar*). Kada bi još i poslije Mrnavićeve *Osmanščice* trebalo potvrde za izgovor »segrdomom« raspršilo bi svaku sumnju pisanje »fegyrdomgíe« i »fegyrdomkońici« u Vitezovićeve *Lexicon latino-illyricum*: po reformi latinice, kako je provedena u tom rječniku, *yr* služi uopće samo za oznaku vokalnoga *r* i ni za što drugo (isp. Rad 303, str. 8). A Vitezović nam tumači i značenje te riječi : segrdomdžije i segrdomkonjici su emissarii exercitus, dakle izvidnici, izvidničke čete.

Mažuranić je bio na dobru tragu, kada je naslućivao, da je *segrdom* turska riječ, a na osnovi spomenutoga citata iz pisma Jurja Katića knezu Frankopanu ispravno je uglavio barem jedno njezino značenje: utvrda ili građevina neka u tvrđavi. U turskom jeziku postoji glagol *segirtmek*, koji znači : trčati, žuriti se velikim, brzim koracima,¹ i od toga je izvedena imenica *segirdim*, za koju

¹ Heuser-Sevket: Türkisch-deutsches Wörterbuch (Leipzig 1942). — Zenger: Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch — Dictionnaire turc-arabepersan, I—II (Leipzig 1866—1876).

Zenker (II, 513) bilježi dva značenja: 1) *cours, concours* — Lauf, Zusammenlauf; 2) *chemin couvert, plate-forme ou galerie à l'arrière d' un parapet* — durch eine Brustwehr geschützter Gang oder Plattform. Ta značenja posve pristaju uz citate iznesene iz naših starih pisaca. U *Osmanščici* je *segrdom* uzeto očito u prvom značenju: voj-ska je jurila, trkom išla na Kozake, — dok u Katićevu pismu Frankopan u prema smislu bit će da bolje pristaje drugo značenje: čete Zrinskoga i Turci borili su se oko neke utvrde. Za instrumental *segrdomom* u *Opsidi* nije lako pouzdano reći, kako se ima shvatiti. Mogao bi to biti doduše instrumental za oznaku mjesta, t. j. da je Stipan Golemi svoje vojnike vodio nekim hodnikom, galerijom tvrđave, no priličnije mi se čini, da je instrumental *segrdomom* uzet za oznaku brzoga hoda, kako se još i danas govori: ići korakom, kasom, trkom.

I tako bi se na osnovi potvrdâ iz *Osmanščice* i iz Vitezovićeve rječnika popunilo i ispravilo, što do sada znamo iz Mažuranićevih *Prinosa* i iz ARJ: ispravan je izgovor tih riječi *segrdom* i *segrdom-džija*, a njihovo je značenje, kako smo vidjeli, pouzdano razjašnjeno u Zenkerovu i u Vitezovićeve rječniku.

2. Hemjava.

U *Opsidi sigetskoj* se pripovijeda, kako je Kamber, pratilac mlađahnoga kraljevića Hamvivanja, kada mu je gospodar poginuo od ruke Deli-Vidove, vatrenom riječi pozvao Turke, neka osvete smrt Hamvivanovu:

Govorenja ova tul'ko su umela,
da j' rič Kamberova na to Turke zela,
vsa turska »hemiaua« da j' Vida objela,
ter zvan sablje njegov'a niš ni jakost smela

(VII. pjev., strofa 125).

I u starijoj redakciji *Opside* (VI, 100), sačuvanoj u rukopisu bečke Nacionalne biblioteke, dolazi ta ista riječ, no nešto drukčije napisana:

vsa »hemgiaua« turska Vida je obstrla,
jakost mu zvan sablje ufanja nimala.

I dalje se u *Opsidi* ta riječ vraća nekoliko puta, no pisanje joj se i dalje koleba: »*hemyaaua*« (X, 17 i 45), »*hemgiaua*« (X, 101 i XIII, 4). Iako se njezino značenje na svim tim mjestima lijepo razabire već po

smislu, Zrinski je na kraju *Adrijanskoga mora Sirene* u »Tomačenju imen i riči neznanih« još napose zabilježio, što ta riječ znači: »H e m g i a u a ili h e m g i a m a . . . mnoštvo«.

U ARj te riječi nema: pri sabiranju građe za taj historijski rječnik hrvatskoga jezika nijesu uzete u obzir pjesme Petra Zrinskoga (a niti Franje K. Frankopana), iako je upravo uoči početka sabiranja te građe Jagić u trećoj knjizi *Književnika* (Zagreb 1866.) obradio glasove, oblike i leksičko blago *Opside sigetske*. I tako za sada za tu riječ nema osim *Opside* niotkud potvrde iz djela pisaca hrvatskih.

G. S. Barjaktarević, čuvar Orijentalne zbirke Jugoslavenske akademije, upozorio me je, da se u Bosni, iako rjeđe, i danas čuje riječ *hendām* : u tome hendāmu (= u toj zbrci), a ta riječ i *hemgiamā*, što je u Zrinskoga u »Tomačenju imen i riči neznanih« zabilježena kao varijanta uz *hemgiaua*, vidi se već na prvi pogled po obliku da potječu iz istoga vrela, a i po značenju nijesu daleko jedna od druge. U Zenkera (o. c. II, 943) zabilježena je perzijska riječ *hengāme* s obilnim nizom značenjâ, među kojima se nalaze i značenja naših riječi sačuvanih u Bosni i u *Opsidi*: temps, moment; foire ou réunion des marchands; tumulte, bruit, fracas — Zeit, Zeitpunkt; Markt; Marktgetümmel, überhaupt Volksmenge, Lärm, Getümmel, Schlachtgetümmel.

Time bi bilo pouzdano utvrđeno vrelo naše tuđice i njezino značenje, no radi kolebanja u pisanju te riječi u *Opsidi* može se sumnjati, kako ju je upravo Zrinski izgovarao. Jezik njegov je u osnovi svojoj čakavština s nekim crtama kajkavskim, a i štokavskim, pa tako je u njega prijelaz glas *đ* u *j* obilno zastupan, iako ne konsekventno. Kada Zrinski piše *i*, *j* ili *y* nema sumnje, da je doista izgovarao *j*, no kada piše *gi* nije lako reći, valja li čitati *đ* ili *j*. U riječima: *prigi* (maiores, ispor. također *moie prigye*) *Magiar, na fingiru, kapigi* svakako se ima izgovarati *đ* (u grafiji Zrinskoga nema traga razlikovanju glasova *đ* i *dž*). No u drugu ruku se u *Opsidi* gdje gdje nađe *gi* napisano u domaćim riječima mjesto iskonskoga *j*, gdje dakle ne može biti govora o izgovoru *đ*: vecheru gili, privonyal k odurnoi gijštvine, iarbol gidrom mafje, z koglega iunaštva i sl.

Prema tome je u Zrinskoga pisanjem »hemiaua« (VI, 125) i »hemyaua« (X, 17 i 45) izgovor »hemjava« svakako posve pouzdano zajamčen, dok bi se »hemgiaua« moglo čitati i »hemđava« i »hemjava«, no teže mi je vjerovati (iako to nipošto ne mislim odlučno zani-
jekati), da je Zrinski u istoj tuđici uporedo izgovarao sad *đ* sad *j*.

RÉSUMÉ

Dans son article »Deux mots étrangers orientaux chez les vieux écrivains croates« l'auteur examine les origines des deux mots qu'on trouve chez les vieux écrivains croates, surtout dans le poème épique du comte Pierre Zrinski »Le siège de Siget«. Le premier mot c'est »segrdom« et »segrdomđija«. La prononciation n'est pas assez claire, mais, en s'appuyant sur quelques textes, l'auteur conclut que le mot était prononcé avec une r-voyelle. Mažuranić avait déjà exprimé l'opinion que le mot était d'origine turque. L'auteur confirme cette opinion en établissant qu'il s'agit du mot turc »segirdim« qui a deux significations: 1) cours et concours, et 2) chemin couvert ou plate-forme à l'arrière d'un parapet. Dans les textes cités par l'auteur le mot a l'une ou l'autre signification. — Le mot »hemjava« ou bien »hemiaua« est, d'après l'auteur, d'origine persane. On trouve chez Zenker le mot persan »hengame« signifiant »foire ou réunion des marchands, tumulte, fracas«, ce qui correspond à la signification du mot dans les textes. L'auteur examine ensuite comment Zrinski ait prononcé le mot.

